

Урок 1

Тема. Мовна стійкість як ключова риса національно мовної особистості.

Мета: допомогти учням усвідомити поняття «мовна стійкість», зрозуміти значення мовної стійкості кожного українця для забезпечення його культурної та громадянської ідентичності; формувати мовну стійкість одинадятикласників, почуття відповідальності за власну позицію в мовному питанні, розуміння небезпеки легковажного ставлення до питань мовної стійкості та самоідентифікації; на основі дослідження наукових джерел та життєвих комунікативних ситуацій розвивати стійку мотивацію і потребу спілкуватися українською мовою.

Тип уроку: урок мовленнєвого розвитку.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Мотивація навчальної діяльності. Виконання системи завдань дослідницького характеру.

Робота з множинними текстами. Прочитайте тексти. Проаналізуйте подану в них інформацію. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

I. Учасником короткого, але вельми прикметного діалогу довелося стати, коли повертався додому в Донецьк із зимової вакації в Карпатах. Моїми сусідами по купе виявилися троє хлопців. Спілкувалися українською, однак — лише між собою. Коли повз гурт пробігала провідниця, один із них звернувся до неї російською. Перехід на російську мову був для нього (як, імовірно, й для інших його товаришів) природним і звичним. З усіх присутніх тільки мені цей поведінковий маневр видався нелогічним. Тож услід за здивованим поглядом я адресував юнакові й запитання щодо мотивів, які спонукали його так вчинити.

Причина, яку навів хлопець, виявилася настільки прямодушною, наскільки й несподіваною. «Вона не розуміє української», — відказав він спокійно й з упевненістю — так, ніби ми були не в Україні, а десь, приміром, у Китаї. Те, що провідниця без проблем розуміла державну мову (в чому я переконався, заходячи до вагона), в цій контексті важило найменше. Бо ні хлопець, ні його друзі не вбачали нічого дивного в тому, що хтось в Україні може не знати української мови. Зайве казати, що, за такого низького горизонту очікувань, самозрозумілої й цілком законної, ні, не вимоги, а лише думки про те, що українська провідниця повинна б, якщо не користуватися державною мовою повсякчас, то бодай відповідати нею україномовному громадянину, у хлопців не виникало.

Зачувши тезу про те, що провідниця є не звичайним громадянином, а особою, яка виконує службові обов'язки й повинна володіти державною мовою, хлопці радо вхопилися за можливість відвести предмет розмови від себе й заходилися обстоювати її конституційні права. «Правильно, — відповів я, — але зауважте, панове: провідниця цим правом, як бачимо, скористалася, на відміну від вас, коли ви перейшли на російську». Запала пауза. Надалі хлопці зверталися до провідниці українською — і вона чудово їх розуміла (За С. Стукановим).

II. Дані тривалих соціологічних моніторингів показують, що популярні в певних політичних колах ідеї двомовності України не витримують критики. Адже впродовж останніх двох десятиліть у нас відбувався невпинний процес гомогенізації білінгвальних середовищ. У загальнонаціональному масштабі, за даними Інституту соціології НАНУ, частка громадян, які в домашньому спілкуванні послуговуються українською, за період від 1992 до 2011 року зросла від 36,8% до 42,8%; тих, хто користується російською, — від 29% до 38,6%. Це відбулося насамперед за рахунок громадян, які вживали в родині обидві мови, — їхня частка за відповідний час скоротилася від 32% до 17,1%.

На жаль, у вітчизняних реаліях, за відсутності ефективної офіційної мовної політики, категорія двомовних зазвичай є проміжною ланкою на шляху до русифікації. За період від 1992 до 2010 року на користь української мови, що було б логічно в Українській державі, відповідна гомогенізація спостерігалася лише на Заході, де частка двомовних скоротилася більш ніж утричі (від 19% до 6%) повністю за рахунок примноження україномовних. Тим часом в інших макрорегіонах триває процес русифікації: в Центрі з 5% колись двомовних

лише 1% перейшли на українську, а 4% – на російську; на Півдні – з 10% білінгвів 1% стали україномовними, а 9% – російськомовними. Як наслідок – частка тих, хто в сімейному спілкуванні використовував лише російську, на Півдні зростає від 43% до 54%, на Сході – від 56% до 64% (О. Крамар).

III. Перестрибування з мови на мову – це аж ніяк не ввічливість, вважає соціолінгвістка Лариса Масенко. «У великих містах сформоване російськомовне середовище, воно тисне. Людині здається, якщо говоритимеш українською, тебе сприйматимуть як білу ворону», – вважає пані мовознавець. Її батько – відомий український поет Терень Масенко, автор спогадів про письменників Розстріляного Відродження, тож у сім'ї панувала україномовна атмосфера, але за її межами – середовище зросійщеного Києва. У підлітковому віці Лариса була радше російсько-, аніж україномовною. Усвідомлений вибір прийшов згодом.

Часто той, хто вийшов з україномовної родини, на деякий час утратив «лінгвістичну» стійкість і вже у зрілому віці вирішив повернутися до одномовності, переживає такий перехід значно важче. Додається певне неприйняття середовищем, із яким раніше спілкувався російською. «Більшість прагне зливатися з оточенням. Їй не вистачає сміливості вирізнитися якимось чином, мовою зокрема», – вважає психоаналітик Ганна Бойченко. Окрім того, люди шукають комфорту, і їм властиво лінуватися. Формування нової мовної звички вимагає постійного контролю над власним мовленням.

Від народження до трьох років дитина більшість часу проводить у колі сім'ї – тут задовольняються її основні потреби та інтереси. Окрім слів «домашньої» мови, малюк вибирає властиві їй поняття, акценти й належний стиль мислення. «Якщо українська не є питомою і дитина вивчила її лише у школі, то вона і звикає до неї як до мови навчання або офіційного спілкування, а в побуті все одно користуватиметься російською», – зауважує Бойченко. Людина висловлюватиме глибокі почуття і сприйматиме їх зі слів саме за допомогою мови дитинства. Друга – буде «мовою спілкування зі світом», більш інформативною і розвиненою, але значно менш інтимною.

Як пояснюють психологи, для білінгвів перехід до одномовності – це виконання якогось плану або досягнення певної мети. «Із психологічного погляду це надзвичайно позитивно впливає на людину, дає їй відчуття успішності й умовно наближає до кінцевого уявлення про власне “Я”», – переконана Бойченко (А. Каленська).

• Якою спільною думкою можна об'єднати ці тексти? Сформулюйте її у вигляді єдиного заголовка.

- Які твердження з третього тексту можна проілюструвати даними, зафіксованими на графіку в другому тексті?
- До якої групи з-поміж трьох, зображених на цьому графіку, можна залічити персонажів історії з першого тексту? Аргументуйте.
- На основі поданих у текстах фактів і суджень створіть асоціативні грона понять «двомовність», «зросійщення», «мовна стійкість».
- Яку важливу проблему актуалізують автори опрацьованих текстів? Чи стикалися ви в житті з подібними ситуаціями?

❓ Чи вважаєте ви себе мовно стійкою особистістю, яка долучається до поширення й утвердження українськомовного середовища? Що вам допомагає, а що заважає реалізуватися?

Ознайомлення одинадцятикласників із темою, метою й завданнями уроку.

Дослідження-аргументування. Прочитайте подані твердження гіпотетичних співрозмовників, у яких вони виправдовують відсутність стійкої українськомовної позиції. Дайте свої контраргументи й доведіть, що такі погляди насправді є міфами. Переконайте їх, що спілкування в Україні українською мовою – це природно, зручно й життєво важливо для кожного громадянина і для майбутнього нації.

- Я нечасто спілкуюся українською, тому що немає з ким.
- Я майже не спілкуюся українською, тому що соромлюся робити помилки.
- Українська доречна лише для офіційних сфер, а для побутового вжитку вона не підходить, тому в приватному спілкуванні переходжу на іншу мову.
- Уже якось так повелося: в одних компаніях спілкуюся лише українською, в інших – лише російською. Якщо почну змінюватися – мене не сприйматимуть.
- Більшість не знає української. Чого ж починати спілкування українською, потім усе одно доведеться переходити. Краще вже одразу...
- Українській мові нічого не загрожує. Від того, що я не буду говорити українською, глобально нічого не зміниться.
- Якщо я не буду переходити на мову співрозмовника, він вважатиме мене нетолерантним, це може спричинити конфліктну ситуацію.

➤ На основі наведених аргументів та узагальнених думок однокласників укладіть кілька порад для того, хто прагне підвищити рівень власної мовної стійкості. Які з цих порад є слухними особисто для вас?

Дослідження-аналіз. Відповідь на проблемне питання. Прочитайте. Прокоментуйте поради відомого мовознавця, філософа, громадського діяча Івана Огієнка. Які ще його поради з «Науки про рідномовні обов'язки» вам відомі? Яких ви додержуєте, а яким ще не приділили достатньої уваги?

Рідномовні обов'язки в стосунку до чужинців

1. Шануй чужу мову, але вимагай і від чужинців так само шанувати й твою мову.

2. Перед впливовим чужинцем ніколи не ховай своєї народности й сміло борони свою рідну мову.

3. Живучи серед чужинців, сміло розмовляй зо своїми скрізь: на вулиці, в публічних домах, в вагоні, в трамваї й т. ін. тільки своєю рідною мовою. Тільки національно несвідомий ховається перед чужинцями з своєю рідною мовою.

4. Приходячи до дому чужинця, говори його мовою. Але коли до тебе приходить чужинець, що розуміє твою мову, він мусить ушанувати твій дім й ти розмовляй із ним своєю рідною мовою.

5. Заходячи до чужої крамниці на твоїй землі, говори тільки своєю рідною мовою. Як тебе не зрозуміють, піди до іншої й купи там, де тебе зрозуміють. Це право твоє.

6. Продаючи речі своєї праці на своїй землі, розмовляй з покупцями тільки своєю рідною мовою. Якщо тебе не зрозуміють, продай тому, хто тебе зрозумів. Це право твоє.

7. Коли до тебе на твоїй землі звернеться хто з запитом чужою мовою, а ти не маєш переконання, що він твоєї мови не розуміє, відповідай йому своєю рідною мовою.

8. Кожний свідомий громадянин, говорячи з чужинцем або пишучи в чужомовних виданнях, мусить боронити правд і добра свого народу.

❓ Які з наведених порад нині є найактуальнішими? Аргументуйте. Які рекомендації ви дасте до тих, що їх сформулювали, виконуючи попереднє завдання?

Підсумок уроку.

Учитель. Звісно ж, якою мовою, де і з ким говорити – особиста справа кожного. Тільки в масштабах країни мовна нестійкість бачиться загрозливою: якщо кожен українець щоразу виявлятиме свою надмірну ввічливість і переходитиме на чужу мову, хто ж тоді говоритиме українською?..

🏠 Оприлюдніть створені на уроці поради з мовної стійкості або уривки з «Науки про рідномовні обов'язки» на своїй сторінці в соцмережі. Проаналізуйте коментарі до вашого допису. Який висновок про рівень мовної стійкості авторів цих відгуків можна зробити?

ПРАКТИЧНА РИТОРИКА

Урок 2

Тема. Засоби мовного вираження промови. Метафора, метонімія, їхня роль у мовленні.

Мета: сприяти поглибленню і розширенню знань учнів про систему тропів та риторичних фігур української мови, які використовують мовці для увиразнення думки, посилення логіки викладу тощо; удосконалювати вміння розпізнавати метафору та метонімію в текстах різних стилів, типів і жанрів мовлення, аналізувати їхні функції та особливості використання для увиразнення авторської думки, підтексту висловлювання; виховувати відповідальне ставлення до власної мовленнєвої культури, стійку потребу підвищувати рівень мовленнєвої вправності та вдосконалювати мовну майстерність, зокрема і в спосіб доречного використання тропів.

Тип уроку: урок мовленнєвого розвитку.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Ознайомлення одинадцятикласників із темою, метою й завданнями уроку. Актуалізація опорних знань учнів із теми.

Бесіда.

- Які засоби художньої виразності мовлення ви знаєте?
- Що називають тропами?
- У якому значенні здебільшого використовують слова для створення тропів? Наведіть приклади.
- Дайте визначення понять *метафора*, *метонімія*, *синеждоха* на основі вивченого з української мови та літератури в попередніх класах.
- У яких стилях української мови, крім художнього, використовують різноманітні тропи та фігури?

Виконання системи завдань дослідницького характеру.

Дослідження-аналіз. Прочитайте фрагменти з рекламних повідомлень. Підкресліть у них метафори. Для чого використовують